

TURF BÖCKER JAKOBSEN

PÅ GYNGENDE GRUND

Udfordringer ved den multilokale forskningsmetode

Der har længe cirkuleret en indforstået vittighed blandt antropologer, som går på, at fejlslagne etnografiske studier simpelthen *ikke findes*. Når feltarbejdet på trods af grundige forberedelser udvikler sig til en rendyrket katastrofe, ligger løsningen lige for. Man smider synopsen væk og skriver i stedet om alt det, der gik galt undervejs. Om forskningstilladelsen, som trak ud eller forsvandt i bureaukратиets korridorer. Om firehjulstrækkeren, der først brød sammen og siden blev stjålet. Om umuligheden ved at kapre pålidelige informanter. Og om håbløsheden ved at belyse den valgte problemstilling på det tilgængelige empiriske grundlag. Det bliver hurtigt til en 2-300 sider.

Den spøgefulde forsikring om, at intet (feltarbejde) er så galt, at det ikke er godt for noget, udveksles gerne mellem kolleger, når uheldsvangre erfaringer fra marken skal bearbejdes retrospektivt. Der er heller ingen tvivl om, at en selvironisk distance til den slags oplevelser udgør god terapi. Men måden at håndtere situationen på udtrykker samtidig en besynderlig dobbeltheden ved antropologiens centrale forskningsmetode. På den ene side betragtes feltarbejdet som et stærkt personligt projekt, der følger sine egne love, og som nærmest per definition forventes at tage et overraskende forløb (jf. Bate 1997). I denne optik er uforudsigeligheden så at sige det eneste forudsigelige ved processen. På den anden side har de fleste etnografer formentlig oplevet frustrationernes ubekvemme holdeplads, når det i praksis har vist sig umuligt at gennemføre de planlagte studier, eller når hele genstandsfeltet synes at forsvinde som sand mellem fingrene. I disse situationer er det temmelig vanskeligt at se, at uforudsigeligheden skulle være en integreret og meningsfuld del af feltstudiet.

Dobeltheden vidner om, at vores forståelse af den etnografiske metode er splittet mellem en romantisk forestilling om, hvad det at bedrive feltarbejde indebærer, og en mere pragmatisk forståelse af, hvad der er såvel muligt som hensigtsmæssigt. Den romantiske forestilling består i, at vi stadig forventer at møde om ikke „de vilde“ så „det vilde“ i form af personligt udfordrende og grænseoverskridende tilskikkelser. Den pragmatiske forestilling handler om, at vi som deltagere i et videnskabeligt felt også tror på værdien af en vis planlægning og struktur i vores akkumulering af data – rent bortset fra, at det ikke er morsomt kun at kunne skrive om alt det, der gik galt i marken.

I denne artikel vil jeg argumentere for, at vi bør give afkald på nogle af de romantiske forestillinger om feltarbejdet, men vel at mærke uden at give køb på den åbenhed,

kreativitet og fleksibilitet, som kendetegner de kvalitative metoder i almindelighed og etnografien i særdeleshed. Det handler kort sagt om at udvikle nogle værktøjer, der kan bidrage til at håndtere – og gøre aktivt *brug* af – den uforudsigelighed, som et hvilket som helst feltstudie vil involvere i større eller mindre grad.

Inspirationen hertil kommer dels fra George E. Marcus, som med sin introduktion af en *multi-sited* eller multilokal etnografi har givet nogle både interessante og konkrete bud på, hvordan en tidssvarende antropologisk forskningsmetode kan organiseres (se især Marcus 1995, 1997, 1998). Dels hentes der inspiration fra mit eget forskningsprojekt om administrativ praksis inden for det sociale klagesystem – og dermed også i personlige erfaringer med et genstandsfelt, der forsvandt som dug for solen. Det var blandt andet disse oplevelser, som var med til at gøre mig opmærksom på behovet for, at vi forholder os mere systematisk og strategisk til feltmetodens iboende uforudsigelighed.

Nedenfor gives der først en kort introduktion til det empiriske felt, som artiklens metodologiske overvejelser udspringer af. Efterfølgende præsenteres Marcus' multilokale etnografi, og der peges på, hvordan forskningsmetoden bidrager til at omdefinere nogle af de klassiske spørgsmål og temaer, som har præget de antropologiske methodediskussioner. I forlængelse heraf eksemplificeres en af de forskningsstrategier, som Marcus bringer i spil – at „følge konflikten“ – med afsæt i mine egne undersøgelser af det sociale klagesystem. Erfaringerne herfra viser imidlertid, at den foreslåede metodologiske strategi ikke blot bidrager til konstruktionen af et mere multilokalt forankret genstandsfelt. Forskningsmetoden synes i det aktuelle tilfælde nærmest at medføre en implosion af genstandsfeltet, hvilket udtrykker en radikal konsekvens af den mobile etnografi, som Marcus selv ikke synes fuldt ud opmærksom på. På denne baggrund diskuteres afslutningsvis de metodologiske og analytiske udfordringer ved at arbejde med den multilokale forskningsmetode.

Det sociale klagesystem

Som led i mit ph.d.-projekt gennemførte jeg i 2001-2002 en række feltstudier inden for det administrative kompleks, der samlet betegnes som det sociale klagesystem (Jakobsen 2004). Hermed forstås de forvaltningsmæssige procedurer, som træder i kraft, når borgerne ønsker at klage over tildelingen af forskellige sociale ydelser (eller manglen på samme). De sociale ankeinstanser behandler klager over kommunale og amtskommunale afgørelser på stort set hele det sociale område, eksempelvis vedrørende tildeling af sygedagpenge og førtidspension, aktiverings- og revalideringsydelse, hjælpemidler til handicappede, forskellige former for enkeltydelser m.v.

Forskningsprojektet udsprang af en generel interesse for velfærdsstatens „symbolske rødder“ (Herzfeld 1992) og en mere specifik nysgerrighed over, hvad det i grunden betyder, når der navnlig fra politisk hold tales om vigtigheden af at varetage borgernes retssikkerhed. Tanken var, at det etnografisk set ville være hensigtsmæssigt at kigge på netop de offentlige instanser, som ved at tilbyde utilfredse borgerne en uafhængig klageadgang har det som deres fornemste opgave at „tilgodese den enkeltes retssikkerhed“ (Ketscher 2002:288).

De empiriske undersøgelser omfattede feltstudier i en kommunal socialforvaltning, hvor klagesagerne opstår i mødet mellem borger og myndighed. Desuden fulgte jeg i en

periode arbejdet i et socialt nævn, som er del af de regionale statsamter, og hvor borgernes klager over kommunale afgørelser behandles i første instans. Yderligere blev Ankestyrelsen i en periode min faste feltarbejdsplads, da det er her, at sociale sager med såkaldt principiel eller generel betydning behandles i anden og sidste klageinstans (jf. retssikkerhedsloven § 63). Denne forretningsgang, hvor langt de fleste sager på det sociale område kan påklages til de samme administrative instanser, blev indført med retssikkerhedsloven i 1998 og beskrives som „det enstrengede klagesystem“.

På hvert administrativt niveau var det embedsmændenes daglige arbejde med at træffe socialretlige afgørelser, som blev gjort til genstand for nærmere udforskning. Det foregik ved deltagerobservation i kontorlandskaberne og herunder ikke mindst ved at deltage i et veritabelt hav af møder og diskussionsfora af varierende formaliseringsgrad. Herudover bestod det etnografiske materiale af de skriftlige datakilder, som institutionerne anvender og selv producerer i stort omfang, samt af dybdeinterviews med sagsbehandlere, ledere, lægdommere, tilknyttede lægekonsulenter og andre (Jakobsen 2004:26 ff.).

Forskningsprojektet var således multilokalt af natur. Det kunne dårligt være anderledes, for hvis man på etnografisk vis ønsker at begribe et administrativt kompleks som det sociale klagesystem, undgår man ikke at flytte rundt mellem forskellige empiriske udsigtspunkter. Ud over de nævnte feltforløb indbefattede undersøgelserne også afstik-kere til en stribe andre *sites*, der på mere eller mindre direkte vis har tilknytning til og betydning for det arbejde, som finder sted inden for klagesystemets rammer. Det gjaldt ministerier, domstole, ombudsmandsinstitutionen, Folketinget, kommunale og amts-kommunale institutioner på det sociale område, de juridiske læreanstalter, de sociale højskoler m.fl.

Multilokal etnografi

Tanken om at strukturere feltarbejdet multilokalt stammer fra Marcus, som knytter udviklingen af denne forskningsmetode sammen med et tankevækkende paradoks. På den ene side har antropologisk forskning spillet en vigtig rolle i forhold til de teoretiske strømninger, som siden 1980'erne har bidraget til at problematisere og nuancere en række af samfundsvidenskabens begreber. Det gælder i særlig grad kulturbegrebet, som er blevet løsnet fra dets tidligere bindinger til forestillinger om eksempelvis „sted“ og „folk“. På den anden side har disse teoretiske landvindinger ikke ændret afgørende ved den måde, hvorpå de fleste etnografer bedriver empirisk forskningsvirksomhed. Mange etnografiske studier bygger fortsat på en udtalt præmis om, at feltet kan defineres fysisk, og at social og kulturel betydningsproduktion kan indfanges gennem deltagerobservation i et lokalt afgrænset territorium. Der optræder således ifølge Marcus stadig en række „regulerende idealer“ og „rammesættende antagelser“ om feltarbejdets karakter, som grundlæggende har rod i en anden tid, og som ikke er kompatibel med en postmoderne verdensorden (Marcus 1998:3 ff.).

Anvendelsen af en multilokal forskningsmetode handler imidlertid ikke blot om at flytte sig fysisk mellem varierende etnografiske positioner. Det har antropologer som bekendt altid været beskæftiget med i større eller mindre grad. Når den mobile etnografi er særlig interessant, hænger det sammen med, at det antropologiske projekt i samme bevægelse tildeles ny retning og mening. På det konkrete plan forlader Marcus

forestillingen om, at empiriske studier først og fremmest foregår et sted – blandt et folk, i en by, på en arbejdsplads. Men denne metodologiske perspektivforskydning væk fra „the single sites“ og „the local situations“ peger samtidig hen mod konstruktionen af en række nye genstandsfelter. Etnografens opgave bliver herefter at undersøge den cirkulation af kulturelle betydninger, genstande og identiteter, som finder sted på tværs af tid og rum (Marcus 1995:96).

Argumentet er ikke, at man i antropologien hidtil har undladt at betragte lokaliserede former for betydningsdannelse i en bredere sammenhæng. Pointen er nærmere, at det er de fysisk forankrede felter, som har dannet udgangspunkt for den antropologiske måde at begribe verden på, og at de empiriske erfaringer først efterfølgende – som en del af den analytiske skrivebordsproces – er blevet kontekstualiseret ved hjælp af historiske, politiske, socioøkonomiske og andre makroskopiske og strukturelle forhold (Marcus 1997).

Det multilokale studie får en anden karakter, eftersom undersøgelsesfeltet konstitueres på tværs af gængse forestillinger om modsætningerne mellem eksempelvis det lokale og det globale, mellem individ og system eller mellem aktør og struktur:

Med denne metode etableres et etnografisk genstandsfelt, som der ikke kan gøres rede for ved at fastholde blikket på den indgående undersøgelse af en bestemt lokalitet. I stedet udvikler den multilokale etnografi en undersøgelsesstrategi, som nok anerkender makroteoretiske begreber og narrativer om verdenssystemet, men som ikke bruger disse til at indskrive en gruppe subjekter i en større, rammesættende arkitektur. Den mobile etnografi bevæger sig ad uventede stier i afsøgningen af kulturelle mønstre, på tværs af og inden for en mangfoldighed af aktivitetssfærer, hvilket nedbryder den sondring mellem eksempelvis system og livsverden, som har dannet grundlag for meget etnografisk arbejde. Ligesom der med denne fremgangsmåde udforskes og konstrueres en række subjektive livsverdener, konstrueres der samtidig aspekter af systemet selv gennem de tilknytninger og forbindelser mellem adskilte lokaliteter, som metoden lægger op til (Marcus 1995:96, min oversættelse).

Nye etnografiske positioner

Disse metodologiske ambitioner rummer betydelige udfordringer for hele vores forståelse af det etnografiske feltarbejde. Flere forhold peger nemlig i retning af, at antropologiens metodiske begrebsapparat stadig tegner konturerne af et fysisk eller geografisk defineret undersøgelsesfelt. En af de tilbagevendende debatter i metodelitteraturen handler eksempelvis om de vanskeligheder, der er forbundet med at opnå *adgang til felten* (Gellner & Hirsch 2001; Hammersley & Atkinson 1995). Sprogbrugen i disse diskussioner synes at indikere, at etnografen forsøger at trænge ind i et næsten håndgribeligt rum med stængede porte. Kun en blødgøring af strategisk placerede *dørvogtere* muliggør, at forskeren kan træde ind på scenen og påbegynde sine undersøgelser.

Noget tilsvarende gør sig gældende for spørgsmålet om *relationer i felten*, hvor det ofte fremstår, som om disse etableres én gang for alle, og hvor det metodisk interessante spørgsmål i mange tilfælde bliver, hvilken grad af indlevelse det er hensigtsmæssigt for etnografen at sigte mod (fx Kristiansen & Krogstrup 1999; Adler & Adler 1987). Også her fremtræder felten som en genkendelig og relativt stabil størrelse i tid og rum. Det bliver særlig tydeligt i forbindelse med *nøgleinformanter*. Når dette tema er blevet

behandlet i litteraturen, har diskussionerne overvejende gået på, om etnografens stærke engagement i visse informanternes liv besværliggjorde eller endda umuliggjorde en tilstrækkelig analytisk distance (fx Kristiansen & Krogstrup 1999; Ramløv 1989). Pointen er, at der også bag disse overvejelser ligger en forventning om, at det er den samme gruppe menneskers liv, man kontinuerligt involveres i under feltarbejdet, og at det, som disse mennesker er fælles om, og som fortjener etnografens primære opmærksomhed, udgør gruppens „almene kulturelle grundlag“ (Ramløv 1989:41).

De klassiske metodediskussioner er stadig relevante, men de antager en anden karakter med et multilokalt perspektiv. Ifølge Marcus indtræder etnografen ikke én gang for alle og med større eller mindre lethed i et klart defineret rum, hvortil der kræves adgangsbillet, og hvor rollefordelingen etableres gennem opbygning af sociale relationer til de lokale i almindelighed og nøgleinformanter i særdeleshed. Når feltarbejdet foregår multilokalt, tildeles forskeren en noget anderledes rolle, som Marcus har beskrevet med formuleringen „the circumstantial activist“ (Marcus 1995:113, se også Marcus 1997).

I dette begreb ligger, at forskningsmetoden medfører en løbende genforhandling af forskerens egen position i forhold til ikke ét, men forskellige og skiftende undersøgelsesfelter. Der er ikke tale om en aktivistisk rolle i konventionel forstand, forstået som et politisk engagement i den undersøgte (ofte undertrykte) gruppe mennesker og deres „sag“. Marcus beskriver det nærmere som en metodologisk aktivisme, som følger af, at man som etnograf *hverken* kan lægge en distancerende membran mellem sig selv og feltet *eller* etablere en fasttømret base blandt de indfødte. Mobiliteten gør det umuligt at falde til ro i en bestemt rolle med entydige forpligtelser til en bestemt gruppe mennesker, eftersom man kontinuerligt konfronteres med nye personer, positioner og perspektiver. Den multilokale forskningsmetode er „ukomfortabel“ i både konkret og overført betydning, hvilket jeg vender tilbage til, da denne pointe har analysestrategiske konsekvenser.

Multilokale sporingsstrategier

Hovedbudskabet hos Marcus er med andre ord, at sociale og kulturelle fænomener i en postmoderne æra i udpræget grad konstitueres på tværs af fysiske lokaliteter, og at en antropologisk forståelse af disse fænomener kræver en multilokal forskningsoptik, hvor etnografen løbende repositionerer sit udsigtspunkt for at blive klogere på endnu „et stykke af verdenssystemet“ (Marcus 1995:113). Disse bevægelser er på ingen måde arbitrære. Når der er en særlig metodologisk fortjeneste ved at introducere en konsekvent mobil etnografi, skyldes det netop, at Marcus også præsenterer en stribe „sporingsstrategier“, der både er gode at tænke med, og som konkret kan bidrage til at strukturere forskningsprocessen. Der er tale om en konstruktiv praksis, hvor etnografen aktivt skaber forbindelsesled mellem forskellige sociale verdener, og det sker ved at organisere de empiriske studier omkring „kæder af, stier mellem og sammenstillinger af lokaliteter“ (op.cit.:105).

Afhængigt af hvilke komplekse kulturelle fænomener der gøres til genstand for undersøgelse, vil den multilokale forskningsmetode således involvere bevægelser mellem rum, hvis kobling defineres af særskilte manøvrerings- eller styringsprincipper. Én af disse sporingsstrategier består i at „følge folkene“, hvor det er bestemte aktørers bevæ-

geler i varierende sociale rum, som udforskes. Eksempelvis har Salamon (2002a, 2002b) benyttet dette princip i forbindelse med sit studie af nyåndelige værdier i managementbranchen, hvor de mangfoldige tråde i bestemte konsulentnetværk er blevet fulgt på tværs af organisationer og landegrænser.

En anden strategi tegnes med princippet om at „følge genstanden“, eksempelvis i form af cirkulation og udveksling af varer og økonomiske aktiver. Denne fremgangsmåde har Marcus selv givet liv på spændende vis med sine studier af amerikanske pengestærke dynastier (Marcus 1989; Marcus & Hall 1992). Andre multilokale sporingstrategier anføres med forslagene om at „følge metaforen“, at „følge plottet, historien eller allegorien“, at „følge biografien eller livshistorien“ samt at „følge konflikten“.

Jeg skal opholde mig lidt ved sidstnævnte forslag, da mit eget forskningsprojekt om det sociale klagesystem netop tog afsæt i en ambition om at „følge konflikten“ mellem borgere og sociale myndigheder gennem en vifte af organisatoriske kontekster. Samtidig var det i forsøget på at realisere denne metodologiske strategi, at der opstod den form for etnografisk krise vedrørende genstandsfeltets bekymrende fordampning, som blev beskrevet i indledningen. En nærmere beskrivelse af problematikken vil give grundlag for overvejelser om nogle af udfordringerne ved den multilokale forskningsmetode.

At følge konflikten?

Den multilokale forskningsmetode er ifølge Marcus særlig relevant, ja, nærmest en forudsætning i relation til etnografiske studier af retlige institutioner (Marcus 1995:110). Her er der tale om, at en vifte af hverdagslivets sociale uoverensstemmelser ved juraens mellemkomst omsættes til et karakteristisk kodesprog i en ganske særpræget organisatorisk kontekst. Den oplagte sporingstrategi handler i dette tilfælde om at „følge konflikten“ og konfliktens parter i et multilokalt forankret terræn, hvilket allerede er lykkedes for en række antropologer på inspirerende vis (især Merry 1990, men også Conley & O'Barr 1990; Sarat & Kearns 1993).

Mit eget udgangspunkt for at begribe den organisatoriske praksis inden for det sociale klagesystem syntes umiddelbart at være i god overensstemmelse med denne opfattelse. Det overordnede formål med projektet var en etnografisk forankret forståelse af retssikkerhedsdoktrinen, og den empiriske forskningsstrategi bestod med inspiration fra Marcus i at følge konfliktens opståen, behandling og afslutning på tværs af tid og (navnlig) rum.

I ganske lang tid holdt denne betragtningsmåde da også vand. Når man spørger direkte til klagesystemets eksistensberettigelse, er der rungende enighed om svaret, uanset om man befinder sig inden for ankesystemet, i Socialministeriet, blandt politikerne på Christiansborg eller hos universitetsjurister og undervisere på de sociale højskoler. Det sociale klagesystem har, forlyder det, til opgave at varetage borgernes retssikkerhed gennem stillingtagen til de tvister eller konflikter, som opstår mellem borger og myndighed om karakteren og udmålingen af de sociale ydelser. Konfliktoptikken gav ligeledes god mening, mens jeg gennemførte feltstudier i henholdsvis Ankestyrelsen og de sociale nævn.

Det var først, da jeg mod slutningen af de empiriske undersøgelser i en periode skulle følge dagligdagen i en kommunal socialforvaltning, at tingene begyndte at falde fra hinanden. „Problemet“ var, at genstandsfeltet i form af håndgribelige, formaliserede

konflikter mellem sociale klienter og sagsbehandlere konstant fortabte sig i tågerne. Dermed ikke sagt, at uoverensstemmelser mellem parterne er fraværende i socialforvaltningen. Det er de på ingen måde, men det viste sig, at disse uenigheder relativt sjældent fører til iværksættelse af egentlige klagesager.

Danske borgere, som ellers konsekvent beskrives i medierne som både klageivrige og rethaveriske i mødet med forvaltningen, har ofte betydelige forbehold med hensyn til at klage over de sociale myndigheder. Det kan der formentlig peges på en række årsager til. En vigtig delforklaring er dog, at mange klienter befinder sig i et afhængighedsforhold til forvaltningen og ligeledes over tid indgår i et socialt udvekslingsforhold med den samme sagsbehandler. Med dette in mente er det oplagt for den enkelte borger – og, viser studiet, heller ikke helt irrelevant – at overveje, om indgivelse af en klage kunne tænkes at påvirke den fremtidige sagsbehandling i negativ retning (Jakobsen 2003).

Set i forhold til forskningsprojektets analyseperspektiv var det dog mere foruroligende at opdage, at langt fra alle de klagesager, som rent faktisk realiseres, udtrykker en situation, hvor borgeren så at sige af egen fri vilje beslutter sig for at klage over forvaltningens afgørelse. Andre logikker er i spil. Eksempelvis blev det klart, at institutionens professionelle aktører i mange tilfælde har en selvstændig interesse i, at der føres klagesager ved ankeinstanserne. Afgørelser fra de sociale nævn og Ankestyrelsen fungerer som administrative rettesnore for kommunerne, og det er der ifølge både kommunale ledere og sagsbehandlere hyppigt brug for på et område som det sociale, der i bredt omfang er reguleret ved rammelovgivning. Gennem både interviews og læsning af borgerjournaler blev det efterhånden klart, at det ofte er socialforvaltningens repræsentanter, der direkte opfordrer klienterne til at klage – også i tilfælde, hvor borgerne ikke er udelt begejstrede for ideen.

Denne type ankesager kan dårligt ses som egentlige konflikter mellem borger og system. De udtrykker nærmere et fortløbende spil mellem forvaltningens aktører om lovforklaring og den deraf følgende ansvarsfordeling mellem stat og kommune. Et sådant institutionelt behov for klagesager gør sig naturligvis kun gældende i de sammenhænge, hvor loven selv eller lovpraksis er uklar. Der kan imidlertid peges på andre og tilsvarende fornuftige årsager til, at fremkomsten af sociale klagesager ikke entydigt tegner et konfliktrationale, hvor borger og system strides om den rigtige fortolkning af lovgivningen (for yderligere eksempler, se Jakobsen 2004:96 ff.).

Mens det således var muligt at give plausible forklaringer på fraværet af konflikter i mange af klagesagerne, skabte situationen akutte hovedbrud i en mere generel, etnografisk forstand. Var jeg ikke i færd med at følge konflikten rundt i klagesystemets mangfoldige mulighedsrum? I så fald havde jeg et problem, eftersom de konflikter, jeg havde brugt de foregående måneder på at studere indgående ved de regionale og centraladministrative klageinstanser, var vanskelige at få øje på. Feltarbejderens erkendelsehorisont begyndte at flimre. Afmonteringen af konfliktbegrebet ændrede nemlig også ved den prisme, hvorigennem *klageinstansernes* arbejde måtte betragtes. Når de positionerede erfaringer fra den kommunale forvaltning blev føjet til det samlede billede af ankesystemet, forekom arbejdet i både de sociale nævn og Ankestyrelsen ikke at rumme den mening og retning, jeg hidtil havde tillagt det. Genstandsfeltet var i færd med at smuldre for øjnene af mig.

Der kan trækkes en parallel til den oplevelse, man sidder tilbage med som biografgænger efter at have fulgt forviklingerne i postmoderne fortællinger som *The Sixth*

Sense (Shyamalan 1999) og *The Usual Suspects* (Singer 1995). I begge film er der tale om, at en pointe, som præsenteres sent i forløbet, tvinger beskueren til at omskrive samtlige foregående handlingssekvenser. Med den tilføjede viden giver de ræsonnementer, hvorpå man hidtil har bygget sine fortolkninger, ganske enkelt ikke længere mening. Forskellen mellem biografens mørke og feltsituationens lidt for klare lys er imidlertid, at mens der knytter sig en vis intellektuel fryd til rekonstruktionen af en spillefilm på den indre nethinde, så forholder det sig anderledes i forskningssammenhæng. Her er den umiddelbare reaktion en rygradsrislende angst for etnografiens sorte hul, for det blanke papir eller for kombinationen heraf i skikkelse af det skinbarlige akademiske sammenbrud.

Udfordringer - og perspektiver

Ubehagelighederne ved at være på gyngende grund og se sit genstandsfelt sive væk er bevidst tegnet meget skarpt op, da min formodning er, at erfaringen i større eller mindre grad vil være genkendelig for de fleste kvalitativt arbejdende forskere. Det er en situation, vi øjensynligt er nødt til at forholde os distanceret og selvvironisk til, blandt andet med vittigheden om, at fejlslagne etnografiske studier slet ikke findes. En af pointerne med denne artikel er imidlertid, at vi bør tage oplevelser af denne karakter alvorligt. De skal ikke betragtes som traumer, der kræver behandling, men som et metodologisk potentiale, der i realiteten bør efterstræbes.

Ethvert feltarbejde rummer erkendelsesmæssige skred i den form, som er blevet beskrevet ovenfor. De erfares som frygtindgydende i situationen, men viser sig i mange tilfælde at være yderst produktive for det videre analytiske arbejde. Heri ligger formodentlig også en del af antropologiens modstand over for tanken om at „inddæmme“ uforudsigeligheden i det etnografiske projekt. Det er fornemmelsen af, at de markante gennembrud og den radikalt nye indsigt ofte indfinder sig i umiddelbar forlængelse – og mere eller mindre som en direkte konsekvens – af etnografiens sorte hul. At den gyngende epistemologiske grund i en vis forstand er selve meningen med at begive sig ud i marken frem for at blive bag det mere komfortable skrivebord.

Mit argument er, at den multilokale forskningsmetode kan spille en væsentlig rolle i forhold til at aktivere disse potentialer på en mere systematisk og dermed også mindre traumatiserende vis. Al kvalitativ forskning befinder sig i et vedvarende spændingsfelt mellem hensynet til kreativitet og fleksibilitet på den ene side og effektivitet og systematik på den anden. I mange sammenhænge viser det sig imidlertid, at den metodologiske systematik er en forudsætning for at kunne frigøre de kreative kræfter (jf. Richards 2005:106). Det er lige præcis tilfældet med den håndtering af uforudsigelighed i konstruktionen af etnografiske genstandsfelter, som den multilokale forskningsmetode implicerer. Etnografens fortløbende konfrontation med skiftende personer, positioner og perspektiver bevirker således, at fremkomsten af de på en gang frygtede og eftertragtede erkendelsesmæssige perspektivforskydninger forstærkes.

Det skyldes den særlige form for *komparation*, som er indbygget i den mobile etnografi. Mens antropologien altid implicit eller eksplicit har opereret med en komparativ dimension (jf. Marcus 1991), radikaliseres dette forhold med en multilokal optik. Forskningsmetoden sætter uomgængeligt fokus på forskellene, ikke mellem dem og os, men

mellem de forskellige empiriske udsigtspunkter, hvorfra etnografen hele tiden må forsøge at forstå, hvordan aktører på divergerende vis skaber mening og betydning om det samme genstandsfelt. Når man på denne måde forsøger at begribe de forvirrende udsagn og handlinger, som man vedblivende møder, opstår de erkendelsesmæssige brud som en integreret del af processen. Mobiliteten tillader aldrig etnografen at falde til ro eller at opnå det kulturelle „mætningspunkt“, som tidligere udgjorde en central antropologisk drivkraft. Den særlige metodologiske prisme bevirker, at en form for etnografisk fremmedgørelse på godt og ondt bliver den faste følgesvend i denne type studier.

På negativsiden betyder dette, at man som forsker mister følelsen af genkendelighed og den oplevelse af et genuint tilhørsforhold, som ofte vil indfinde sig efter en tid, når man arbejder med mere stationære felter. Resultatet er en „ukomfortabel“ følelse, som på det konkrete plan handler om, at man sjældent får mulighed for at blive en integreret del af et socialt fællesskab – og at det under alle omstændigheder bliver umuligt at opretholde forestillingen om, at feltarbejdet muliggør en sådan integration i nogen total forstand. Også i overført betydning kan den multilokale forskningsmetode være særdeles „ubekvem“ som følge af, at multilokaliteten med sin vedvarende konfrontation af varierende personer, positioner og perspektiver vanskeliggør, at etnografen entydigt vælger side til fordel for „sine“ informanter (jf. Marcus 1998:20, 1995:113). Hermed installeres en række nye etiske dilemmaer i det antropologiske feltarbejde.

Ikke desto mindre er den fremmedgørelseseffekt, som afsættet i en multilokal forskningsmetode bevirker, netop, hvad etnografien har brug for, hvis den skal gøre en forskel i en globaliseret verden, hvor de fleste sociale og kulturelle fænomener umiddelbart ligner noget, vi kender i forvejen, og nemt kan placeres i forudsigelige kasser og kategorier. Det er sammenkædningen og komparationen mellem umiddelbart uforenelige fænomener, indlejret i adskilte sociale verdener, som er metodens afgørende styrke. Eller med Marcus' formulering:

Fremmedgørelse eller en fjernelse fra det velkendte er stadig etnografiens karakteristiske afsæt og det, som giver fornemmelsen af, at der er noget at gennemskue eller opdage via feltarbejdet. Men nu opstår fremmedgørelsen ikke så meget af en bogstavelig overskridelse af kulturelle grænser og en indtræden i fremmede rum (i forvejen en fiktion, som den såkaldte globalisering har vanskeliggjort betragteligt) som af en bevidst indsats, der sigter mod – lige fra selve formuleringen af projektet – at undgå den nedsænkning af ens arbejde i naturaliserede, commonsense-kategorier, som det ellers er nemt at forfalde til. [...] Hvis der er noget tilbage for etnografien til opdage, så er det de relationer, forbindelser og i særlig grad de forbindelses-, tilknytnings- og cirkulationskulturer, som helt og aldeles går tabt, når studieobjekterne defineres og italesættes via allerede eksisterende „naturlige“ diskurser om dem (op.cit.:16, min oversættelse).

I mit eget forskningsprojekt var det den naturaliserede forestilling om, at det sociale klagesystem entydigt handler om konfliktløsning, der måtte afmonteres. I stedet fremkom *retssikkerhedsbegrebet* via den etnografiske proces som analysens egentlige omdrejningspunkt. Mens hele ankesystemet formelt set beskrives som en retssikkerhedsinstitution, blev det med et multilokalt perspektiv på institutionens arbejde muligt at vise, at der ikke blot opereres med stærkt divergerende forståelser af, hvad retssikkerhedsfordringen indebærer. Denne institutionelle diffusitet medfører også, at sagsbehandlingen kan udføres under iagttagelse af helt forskellige grundhensyn (Jakobsen 2005). Der er i den forstand ikke noget „system“, som agerer med en selvstændig automatik

og rationalitet i konfrontationen med borgerne. Nærmere kan der udpeges en stribe virksomme „institutionelle logikker“, som ikke fungerer uafhængigt af de faktiske aktører, og som udtrykker en række modsætningsfyldte og basalt set inkommensurable hensyn og værdier (Jakobsen 2006).

Erfaringerne fra forskningsprojektet antyder dog også, at man skal være varsom med at tage de metodologiske sporingsstrategier, som Marcus præsenterer, for pålydende. En krampagtig fastholdelse af – i dette tilfælde – princippet om at følge konflikten indebærer netop risikoen for en reproduktion af de kulturelt naturaliserede forestillinger, som gør sig gældende vedrørende rationalet bag velfærdsstatens retlige og domstolslignende institutioner. Marcus er om nogen bevidst om feltarbejdet som en kompleks proces, hvor hverken de, der beskrives, eller den, der beskriver, befinder sig på sikker grund, og hvor de gensidige påvirkninger under alle omstændigheder vil føre både etnograf og informanter i nye retninger (fx Marcus 1991). Han synes imidlertid ikke at forholde sine egne metodologiske redskaber til denne indsigt om postmoderitetens og dermed også det antropologiske projekts gyngende grund. Under alle omstændigheder tager han ikke højde for den situation, at anvendelsen af de metodologiske styringsprincipper paradoksalt nok kan bidrage til at opløse forestillingen om, at den pågældende sporingsstrategi overhovedet kan bibringe en sammenhængende etnografisk forståelse af det undersøgte fænomen.

Afrunding

Med sin introduktion og videreudvikling af en multilokal forskningsmetode udpeger Marcus nødvendigheden af, at en tidssvarende antropologisk teoridannelse akkompagneres af et tilsvarende levende og fleksibelt metodologisk begrebsapparat. Trods de nævnte forbehold er det ikke mindst opsætningen af en række empiriske sporingsstrategier, som er heldig, da dette træk bryder med megen vanetænkning og samtidig tegner billedet af det etnografiske genstandsfelt som en dynamisk størrelse, der må gøres til genstand for løbende refleksion og forhandling i selve den empiriske proces. Når den antropologiske optik ikke fastholdes i en og samme indfødte position, men flyttes rundt mellem varierende udsigtspunkter, åbnes i samme bevægelse det analytiske mulighedsrum.

For en umiddelbar betragtning bidrager dette til en betydelig erkendelsesmæssig forvirring, da multilokaliteten rejser spørgsmålet om, hvad det i grunden er, man er i færd med at undersøge. Hvis man formår at anvende åbenheden konstruktivt, er der imidlertid væsentlige potentialer at hente i den konsekvent bevægelige etnografi. Den multilokale forskningsmetode bliver derved mere end en fiks mærkat, der klinger korrekt for den postmoderne antropolog. Der bliver tale om et analysestrategisk afsæt, som kan hjælpe med til at give mening og retning til det etnografiske projekt.

Som nævnt i indledningen er der gode grunde til at skrive om alt det, der gik galt i forsøget på at udføre ens etnografiske studier. Øvelsen udgør, om ikke andet, strålende terapi. Pointen er imidlertid, at vi er bedre tjent med at forlade den rendyrkede metodologiske impressionisme, der tenderer mod at romantisere feltarbejdet som en stærkt personlig og dybt uforudsigelig rejse ud i vildniset. Den multilokale forskningsmetode er ét bud på, hvorledes antropologiens centrale arbejdsredskab kan gøres mere tilgæn-

geligt for både etnografer in spe og for de efterhånden mange faggrupper, som ønsker at beskæftige sig med det etnografiske feltarbejde. Samtidig åbner det mulighed for, at vi inden for faget kan genoverveje og videreudvikle den forskningsmetode, der stadig står placeret så centralt i vores videnskabelige tradition.

Litteratur

- Adler, Patricia A. & Peter Adler
1987 Membership Roles in Field Research. *Qualitative Research Methods* Vol. 6. Newbury Park: Sage.
- Bate, Paul S.
1997 Whatever Happened to Organizational Anthropology? A Review of the Field of Organizational Ethnography and Anthropological Studies, *Human Relations* 50(9):1147-75.
- Conley, John M. & William M. O'Barr
1990 Rules Versus Relationships. *The Ethnography of Legal Discourse*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Gellner, David N. & Eric Hirsch (eds.)
2001 Inside Organizations. *Anthropologists at Work*. Oxford & New York: Berg.
- Hammersley, Martyn & Paul Atkinson
1995 Ethnography. Principles in Practice. Second edition. London: Routledge.
- Herzfeld, Michael
1992 The Social Production of Indifference. Exploring the Symbolic Roots of Western Bureaucracy. Oxford: Berg.
- Jakobsen, Turf Böcker
2003 Ikke vred, men skuffet. Om håndteringen af klagesager i en socialforvaltning. I: Margaretha Järvinen & Nanna Mik-Meyer (red.): At skabe en klient. Institutionelle identiteter i socialt arbejde. København: Hans Reitzels Forlag.
- 2004 Legitimitetens logik. Institutionelle dilemmaer i det sociale klagesystem. Ph.d.-afhandling. Sociologisk Institut, Københavns Universitet.
- 2005 Retssikkerhed som rationalitetsmyte. Administrativ praksis inden for det sociale klagesystem. *Dansk Sociologi* 2:9-24.
- 2006 Institutionel etnografi. Myter og logikker i moderne organisationer. I: Kaspar Villadsen & Ole Bjerg (red.): Sociologiske metoder. Kvalitative og kvantitative paradigmer i aktuel samfundsforskning. København: Samfundslitteratur.
- Ketscher, Kirsten
2002 Socialret. København: Forlaget Thomson/GadJura.
- Kristiansen, Søren & Hanne Kathrine Krogstrup
1999 Deltagende observation. Introduktion til en forskningsmetodik. København: Hans Reitzels Forlag.
- Marcus, George E.
1989 The Problem of the Unseen World of the Rich. *Towards an Ethnography of Complex Connections*. *Ethos* 17(1):114-23.
- 1991 Past, Present and Emergent Identities. Requirements for Ethnographies of Late Twentieth Century Modernity Worldwide. I: Scott Lash & Jonathan Friedman (eds.): *Modernity and Identity*. London: Blackwell.
- 1995 Ethnography in/of the World System. The Emergence of a Multi-sited Ethnography, *Annual Review of Anthropology* 24:95-117.
- 1997 The Uses of Complicity in the Changing Mise-en-scène of Anthropological Fieldwork. *Representations* 59:85-108.
- 1998 Ethnography through Thick and Thin. Princeton: Princeton University Press.

Marcus, George E. & Peter D. Hall
1992 Lives in Trust. The Fortunes of Dynastic Families in Late Twentieth Century America.
Boulder: Westview Press.

Merry, Sally Engle
1990 Getting Justice and Getting Even. Legal Consciousness among Working-class Americans.
Chicago: The University of Chicago Press.

Ramløv, Kirsten
1989 Dagliglivets eksotisme. Om et feltarbejdes vilkår i Vestindien. I: Kirsten Hastrup & Kirsten Ramløv (red.): Feltarbejde. Oplevelse og metode i etnografien. København: Akademisk Forlag.

Richards, Lyn
2005 Handling Qualitative Data. A Practical Guide. London: Sage.

Salamon, Karen Lisa Goldschmidt
2002a Etnografisk metode i udforskningen af et organisationsteoretisk praksisfællesskab. I: Kristian Kreiner & Steen Scheuer (red.): Forskning i praksis. Artikelsamling fra Institut for Organisation og Arbejdssociologi. København: Nyt fra Samfundsvidenskaberne.
2002b Beåndet ledelse. En antropologisk analyse af managementkonsulenters nyåndelige diskurs og netværker. København: Samfundslitteratur.

Sarat, Austin & Thomas R. Kearns (eds.).
1993 Law in Everyday Life. Ann Arbor: The University of Michigan Press.

Filmliste

The Usual Suspects
1995 Instruktør: Bryan Singer

The Sixth Sense
1999 Instruktør: M. Night Shyamalan